

การจัดการความรู้กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ในจังหวัดเพชรบุรี*

THE KNOWLEDGE MANAGEMENT ORGANIC AGRICULTURE GROUP IN PHETCHABURI PROVINCE

อนรรักษ์ สิงห์ชัย*

Anuruk Singchai

มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี

Phetchaburi Rajabhat University

*Corresponding author E-mail: Singchai99@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ในการศึกษา คือ ประการแรกเพื่อศึกษากระบวนการจัดการความรู้กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ในจังหวัดเพชรบุรี และประการที่สองเพื่อศึกษาแนวทางการสนับสนุนการจัดการความรู้กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ในจังหวัดเพชรบุรี โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ แบบกรณีศึกษา มีเครื่องมือในการเก็บข้อมูล คือ การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมจากกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์บ้านไร่มะขาม อำเภอบ้านลาด จังหวัดเพชรบุรี เก็บข้อมูลจากกลุ่มเป้าหมายโดยผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ ประธานกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์บ้านไร่มะขาม จำนวน 1 ราย สมาชิกกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์บ้านไร่มะขาม จำนวน 15 ราย ผู้บริโภคสินค้าเกษตรอินทรีย์ จำนวน 10 ราย ตัวแทนหน่วยงานราชการจังหวัดเพชรบุรีที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ตัวแทนสำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดเพชรบุรี สำนักงานเกษตรจังหวัดเพชรบุรี สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดเพชรบุรี และตัวแทนองค์การบริหารส่วนตำบล จำนวน 5 ราย รวมผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้งหมด 31 ราย ผลการศึกษา พบว่า การจัดการความรู้กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ในจังหวัดเพชรบุรี ได้แก่ การรวมกลุ่มทำนาแปลงใหญ่ การจัดตั้งศูนย์ข้าวชุมชน มีการวางแผนการใช้ทรัพยากร การจัดการน้ำร่วมกับหน่วยงานราชการ การจัดการความสัมพันธ์แบบเครือญาติและผ่านประเพณีรับขวัญแม่โพสพ ความเชื่อมั่นของสมาชิกกลุ่มทำให้เกิดการจัดการความรู้การผลิตข้าวอินทรีย์บ้านไร่มะขาม แนวทางการสนับสนุนการจัดการความรู้กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ในจังหวัดเพชรบุรี ได้แก่ การพัฒนาระบบฐานข้อมูลสารสนเทศการทำเกษตรอินทรีย์ การสนับสนุนด้านผลิต การสนับสนุนด้านตลาด การสนับสนุนองค์ความรู้ด้านระบบสารสนเทศ การพัฒนาศักยภาพผู้นำกลุ่ม การบริการจัดการกลุ่มเกษตรกร

* Received December 3, 2022; Revised January 3, 2023; Accepted February 23, 2023

อินทรีย์ การสร้างเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ในจังหวัดเพชรบุรีและในภูมิภาคตะวันตก และสนับสนุนการพัฒนาคุณภาพผลผลิตและผลิตภัณฑ์ให้มีคุณภาพ

คำสำคัญ: การจัดการความรู้, กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์, การพัฒนา

Abstract

The purpose of this research article is to study. Firstly, to study the process of knowledge management of organic farming groups in Phetchaburi Province. and secondly, to study ways to support knowledge management of organic farming groups in Phetchaburi Province. The research methodology was qualitative, a case study with in-depth interviews. Participant observation and non-participant observation from organic agriculture group Ban Rai Makhm Ban Lat District, Phetchaburi Province. Collect information from target groups by key information providers including, Group president and group members Ban Rai Makhm Ban Lat District, Phetchaburi Province. Consumers of organic products, Phetchaburi provincial government representative Community Development Provincial of Phetchaburi. Agriculture and Cooperatives Provincial of Phetchaburi. local government organization. The study Process Knowledge Management organic agriculture group in Phetchaburi province in the production of organic agricultural products included establishment of community rice centers, resource usage co-management of communities and government organizations, community relationship management through the tradition of welcoming Mae Phosop, and community learning management in the form of big farming groups. The support for study the Knowledge Management organic agriculture group in Phetchaburi province. The development of an information system for organic farming. The Support production and Market, Information system knowledge support. Group Leader Potential Development. Management of organic farming groups. The network of organic farming groups in Phetchaburi Province and the support development of product quality.

Keyword: Knowledge Management, Group organic agriculture, Development

บทนำ

การพัฒนาประเทศไทยตามยุทธศาสตร์ชาติมีเป้าหมายให้ประเทศไทยมีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน เป็นประเทศพัฒนาแล้ว เพื่อให้การอยู่ร่วมกันในชาติอย่างสันติสุขเป็นปึกแผ่น มีความมั่นคงทางสังคม (สำนักนายกรัฐมนตรี, 2561) กลไกการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ชาติใช้ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 ที่ได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาในทุกมิติ อย่างสมเหตุสมผล มีความพอประมาณ และมีระบบภูมิคุ้มกัน โดยเฉพาะภาคการเกษตรของ ไทยเป็นตัวขับเคลื่อนการพัฒนาเศรษฐกิจที่สำคัญของประเทศ หากพิจารณาความสำคัญของ ภาคการเกษตรของไทยในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 ได้ว่าให้ ความสำคัญกับเกษตรกรเป็นศูนย์กลางการพัฒนาอย่างสมดุล มีการรวมกลุ่มเป็นสถาบัน เกษตรกรในชุมชนต่างๆ เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน ท้องถิ่นและสังคม

การพัฒนาเครือข่ายเกษตรกรเพื่อผลักดันให้สามารถดำเนินงานในรูปของธุรกิจเกษตร ที่สามารถพึ่งพาตนเองได้ (สำนักงานงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2561) ซึ่ง ในปัจจุบันการรวมกลุ่มของเกษตรกรส่วนใหญ่ยังไม่เข้มแข็ง แม้ว่าจะมีการพัฒนามาอย่างต่อเนื่องก็ตาม สะท้อนให้เห็นว่าการส่งเสริมและสนับสนุนการเกิดการรวมกลุ่มเกษตรยังขาด ความต่อเนื่องทำให้เกษตรกรมักถูกเอารัดเอาเปรียบจากพ่อค้าคนกลางหรือการกำหนดราคา ผลผลิตที่ไม่เป็นธรรมซึ่งเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมไทยมาอย่างยาวนานและต่อเนื่อง

“เกษตรอินทรีย์” เป็นทางเลือกหนึ่งในการพัฒนาในปัจจุบัน กระบวนการขับเคลื่อน ยุทธศาสตร์ไปสู่การปฏิบัติได้มีการจัดตั้งกลไกการขับเคลื่อนทั้งระดับชาติและระดับจังหวัด โดย ต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วนทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม ภาคการศึกษา เกษตรกรและผู้บริโภค เพื่อมุ่งสู่เป้าหมายการเพิ่มพื้นที่และจำนวนเกษตรกรที่ทำเกษตรอินทรีย์ เพิ่มสัดส่วนตลาดเกษตรอินทรีย์ภายในประเทศ รวมทั้งยกระดับกลุ่มเกษตรอินทรีย์ นำไปสู่การ พัฒนาเกษตรอินทรีย์ของประเทศให้มีความยั่งยืน

อย่างไรก็ตามการดำเนินงานเกษตรอินทรีย์ยังมีปัญหาหรือจุดอ่อน ยุทธศาสตร์การ พัฒนาเกษตรอินทรีย์แห่งชาติ พ.ศ.2560–2564 จึงให้ความสำคัญกับ “การจัดการความรู้กลุ่ม เกษตรกร” ที่สอดคล้องกับภูมิสังคมแต่ละพื้นที่และวิถีชีวิตดั้งเดิม เป็นการพัฒนาตามลำดับขั้น เริ่มจากการผลิตสำหรับบริโภคในครัวเรือนและพัฒนาไปสู่การแลกเปลี่ยนการรวมกลุ่ม ช่วยเหลือพึ่งพากันให้เข้มแข็ง (กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2562)

กลุ่มเกษตรอินทรีย์บ้านไร่มะขาม อำเภอบ้านลาด จังหวัดเพชรบุรี เกิดจากการ รวมกลุ่มเพื่อทำเกษตรอินทรีย์ ทั้งนี้เพราะภูมิหลังชุมชนได้มีการทำการเกษตรแบบต่างคนต่าง ทำและใช้สารเคมีเป็นหลักในการทำเกษตรทำให้เกษตรกรมักประสบปัญหาด้านสุขภาพและ ราคาสินค้าทางการเกษตรมาระยะเวลานาน (อนุรักษ์ สิงห์ชัย, 2563) ในขณะเดียวกัน จังหวัดเพชรบุรีเป็นจังหวัดที่มีการส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดการรวมกลุ่มการทำเกษตร

อินทรีย์ ตามแผนพัฒนาเกษตรอินทรีย์จังหวัดเพชรบุรี 4 ปี พ.ศ.2562 – 2565 (สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดเพชรบุรี, 2562)

จากปัญหาดังกล่าวทำให้กลุ่มเกษตรอินทรีย์บ้านไร่มะขาม ได้มีการรวมกลุ่มพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการถึงปัญหาที่อยากเปลี่ยนแปลงกระบวนการผลิตจากเกษตรที่ใช้สารเคมีมาเป็นเกษตรอินทรีย์โดยกระบวนการจัดการความรู้ที่มีอยู่ในชุมชนของตนเอง

จากประเด็นดังกล่าวทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจศึกษา กระบวนการจัดการความรู้กลุ่มเกษตรอินทรีย์ในจังหวัดเพชรบุรี และแนวทางการสนับสนุนการจัดการความรู้กลุ่มเกษตรอินทรีย์ในจังหวัดเพชรบุรี ดังนั้น ผู้วิจัยเห็นว่า การวิจัยในครั้งนี้จะก่อให้เกิดประโยชน์ด้านผลผลิตด้านองค์ความรู้ในด้านวิชาการ คือ การเสริมสร้างกระบวนการจัดการความรู้กลุ่มเกษตรอินทรีย์ในจังหวัดเพชรบุรีให้เกิดประสิทธิผลต่อกลุ่มเกษตรอินทรีย์ในจังหวัดเพชรบุรี ด้านผู้ใช้ประโยชน์จากงานวิจัยนี้ คือ กลุ่มเกษตรอินทรีย์ในจังหวัดเพชรบุรีและพื้นที่ใกล้เคียง หน่วยงานภาครัฐ สำนักงานเกษตรจังหวัด องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น องค์การบริหารส่วนตำบล ผลลัพธ์จากงานวิจัยนี้ คือ เกิดกลไกการพัฒนากระบวนการจัดการความรู้กลุ่มเกษตรอินทรีย์ในจังหวัดเพชรบุรีให้เกิดความเข้มแข็งทั้งในระดับกลุ่ม และระดับชุมชน ผลกระทบจากงานวิจัยนี้ คือ การจัดการความรู้กลุ่มเกษตรอินทรีย์ในจังหวัดเพชรบุรี และแนวทางการสนับสนุน การจัดการความรู้กลุ่มเกษตรอินทรีย์ในจังหวัดเพชรบุรีให้เข้มแข็งและยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษากระบวนการจัดการความรู้กลุ่มเกษตรอินทรีย์ในจังหวัดเพชรบุรี
2. เพื่อศึกษาแนวทางการสนับสนุนการจัดการความรู้กลุ่มเกษตรอินทรีย์ในจังหวัดเพชรบุรี

วิธีดำเนินการวิจัย

รูปแบบการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) แบบกรณีศึกษา (Case Study) (ชาย โพธิ์สิตา, 2554)

พื้นที่ในการวิจัย

การวิจัยในบทความนี้ ผู้วิจัยเลือกศึกษากลุ่มเกษตรอินทรีย์บ้านไร่มะขาม ตำบลไร่มะขาม อำเภอบ้านลาด จังหวัดเพชรบุรี โดยมีเกณฑ์ในการคัดเลือก คือ กลุ่มเกษตรอินทรีย์ในจังหวัดเพชรบุรีที่มีการดำเนินงานด้านเกษตรอินทรีย์มาอย่างน้อย 5 ปี ในขณะเดียวกันกลุ่มเกษตรอินทรีย์บ้านไร่มะขาม มีจุดเด่น คือ เป็นกลุ่มเกษตรกรต้นแบบการทำเกษตรอินทรีย์แบบครบวงจรในจังหวัดเพชรบุรี ทั้งนี้เพื่อนำผลการศึกษาไปขับเคลื่อนและขยายผลในพื้นที่อำเภออื่นๆของจังหวัดเพชรบุรีต่อไป

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การวิจัยในครั้งนี้มีผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ ประธานกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ จำนวน 1 ราย สมาชิกกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ จำนวน 15 ราย เกษตในการคัดเลือกแบบเจาะจง คือ เป็นสมาชิกกลุ่มเกษตรกรที่ดำเนินการทำเกษตรอินทรีย์อย่างน้อย 3 ปี ผู้บริโภคสินค้าเกษตรอินทรีย์ จำนวน 10 ราย มีเกณฑ์ในการคัดเลือกแบบเจาะจง คือ เป็นผู้บริโภคสินค้าเกษตรอินทรีย์อย่างน้อย 1 ปี ตัวแทนหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง จำนวน 5 ราย ได้แก่ สำนักงานนักพัฒนาชุมชนจังหวัดเพชรบุรี สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดเพชรบุรี สำนักงานเกษตรจังหวัดเพชรบุรี ตัวแทนองค์การบริหารส่วนตำบล รวมจำนวนผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้งหมด 31 ราย ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยมีการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ใช้แนวทางการสัมภาษณ์ (Interview guideline) เป็นเครื่องมือในการรวบรวมข้อมูลโดย ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ ประธานกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ สมาชิกกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ ผู้บริโภคสินค้าเกษตรอินทรีย์ โดยมีประเด็นหลัก ตามแนวทางการสัมภาษณ์ ได้แก่ กระบวนการการจัดการความรู้กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ในจังหวัดเพชรบุรี ตัวแทนหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง มีประเด็นหลัก ตามแนวทางการสัมภาษณ์ ได้แก่ แนวทางการสนับสนุนการจัดการความรู้กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ในจังหวัดเพชรบุรี

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ กระบวนการการจัดการความรู้กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ในจังหวัดเพชรบุรี และ แนวทางการสนับสนุนการจัดการความรู้กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ในจังหวัดเพชรบุรี จากการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม ผู้วิจัยได้โดยแยกข้อมูลและจัดหมวดหมู่ เปรียบเทียบข้อมูล เพื่อหาความเหมือนและความแตกต่างกันภายในข้อมูล และหาความสัมพันธ์ทั้งของข้อมูล ใช้แนวคิดทฤษฎีเป็นแนวทางในการอธิบายเพื่อตอบวัตถุประสงค์ในการวิจัย และหาแบบแผน (Patterns) ข้อสรุปที่ได้ค้นพบเป็นการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยเทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาเพื่อหาข้อสรุปเชิงอุปนัย (Inductive Analytic) จากนั้นจึงนำเสนอข้อมูลในรูปแบบของการพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description)

ผลการวิจัย

กระบวนการการจัดการความรู้กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ในจังหวัดเพชรบุรี พบว่า มีประกอบด้วยกระบวนการจัดการความรู้ ดังต่อไปนี้

การรวมกลุ่ม

จากการสัมภาษณ์ประธานกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์บ้านไร่มะขาม พบว่า การรวมกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์บ้านไร่มะขาม เป็นการรวมกลุ่มเพื่อผลิตข้าวอินทรีย์ในลักษณะการรวมกลุ่มทำนาแปลงใหญ่ จุดเด่น คือ การทำนา ซึ่งเป็นอาชีพหลักและวิถีชีวิตของคนในชุมชน โดยใช้แนวทางการระเบิดจากภายใน หมายความว่า ทุกอย่างต้องเกิดจากความตั้งใจของสมาชิกกลุ่ม ทุกคนต้องร่วมกันบริหารจัดการ ช่วยกันคิดวางแผนการผลิต แผนการจำหน่าย ถึงแม้ว่าในระยะแรกการรวมกลุ่มจะยังไม่เข้มแข็งหรือเห็นการเปลี่ยนแปลงแต่สำคัญเกษตรกรร่อย่่าปฏิเสธองค์ความรู้ อยากให้ลองนำไปปรับใช้ให้ตรงกับความต้องการของสมาชิกกลุ่ม โดยมีการไปศึกษาดูงานจากกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ที่ประสบความสำเร็จแล้วนำมาประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับพื้นที่ ซึ่งสมาชิกกลุ่มทุกคนต้องร่วมกันคิด ร่วมกันแก้ไข เพื่อให้การดำเนินงานประสบความสำเร็จซึ่งทำให้รวมกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์บ้านไร่มะขาม สามารถผลิตข้าวอินทรีย์บ้านไร่มะขามออกมาจำหน่ายได้ นอกจากนี้กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์บ้านไร่มะขาม ยังได้มีการจัดตั้งศูนย์ข้าวชุมชน โดยศูนย์ข้าวชุมชนตั้งอยู่ในตำบลไร่มะขาม อำเภอบ้านลาด จังหวัดเพชรบุรี มีวัตถุประสงค์เพื่อผลิตเป็นเมล็ดพันธุ์ข้าวจำหน่ายให้กับผู้สนใจ

การจัดการทรัพยากร

จากการสัมภาษณ์สมาชิกกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์บ้านไร่มะขาม พบว่า กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์บ้านไร่มะขาม มีการจัดการทรัพยากรในการทำเกษตรอินทรีย์ การดำเนินงานของกลุ่มจะมีการวางแผนงานทุกอย่างล่วงหน้า เช่น การจัดการผลิต การผลิตข้าวอินทรีย์หรือผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว ต้องรู้ว่าใครจะเป็นผู้ซื้อผลผลิตเพื่อประกันความเสี่ยง ตลาดมีความชัดเจน ทางกลุ่มจะมีผู้ซื้อที่แน่นอน คือ สหกรณ์การเกษตร ร้านค้าชุมชน การผลิตเมล็ดพันธุ์ที่ตลาดต้องการและมีเสถียรภาพ คือ ข้าวพันธุ์ปทุมธานี 1 ในขณะเดียวกันกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์บ้านไร่มะขามมีการจัดการน้ำในการทำนา ร่วมกับหน่วยงานราชการ เช่น กรมประทาน เพื่อให้มีน้ำที่เพียงพอในการทำนาเพื่อลดความเสี่ยงในการผลิต

การจัดการความสัมพันธ์

จากการสัมภาษณ์สมาชิกกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์บ้านไร่มะขาม พบว่า กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์บ้านไร่มะขาม ตั้งอยู่ในตำบลไร่มะขาม อำเภอบ้านลาด จังหวัดเพชรบุรี เป็นชุมชนชนบท และความสัมพันธ์แบบเครือญาติ ความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชนมีความสัมพันธ์แบบเคารพผู้อาวุโส เคารพกฎระเบียบ กติกาของชุมชน แม้หากมีคนอื่นมาจากต่างชุมชน ก็จะมีรู้สึกถึงความคุ้นเคยแบบญาติ สมาชิกแต่ละชุมชนมีการทักทาย มีการสอบถามสารทุกข์สุกดิบ การ

ติดตามข้อมูลข่าวสารเหตุบ้านการเมืองมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร การแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ของสมาชิกในกลุ่มทุกวันที่ 16 ของทุกเดือน นอกจากนี้ทางกลุ่มมีการสร้างความสัมพันธ์กับหน่วยงานภาครัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สมาชิกกลุ่มจะให้ความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐและเจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลเป็นอย่างดี เช่น การกิจกรรมการฝึกอบรมให้ความรู้ทักษะการประกอบอาชีพด้านเกษตรอินทรีย์ ทางกลุ่มก็จะให้ความร่วมมือในการเข้าร่วมกิจกรรมและมีบทบาทการมีส่วนร่วมในการนำองค์ความรู้ไปปฏิบัติโดยเฉพาะเรื่องของ การทำเกษตรอินทรีย์ เป็นต้น ในขณะเดียวกันกลุ่มเกษตรอินทรีย์บ้านไร่มะขามมีกิจกรรมประเพณีรับขวัญแม่โพสพ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นในชุมชนในช่วงก่อนทำนาตามฤดูกาลเป็นการบวงสรวงขอขมา บูชา เสี่ยงทาย บอกกล่าว ผักฝาง สู่ขวัญ ทำขวัญ เพื่อให้การทำนาได้เห็นข้าวที่ออกงาม เติบโต ไม่มีโรคระบาด และได้ผลผลิตอย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย ประเพณีนี้เป็นการเติมเต็มเพื่อสร้างความมั่นใจให้เกิดแก่กลุ่มเกษตรอินทรีย์บ้านไร่มะขามทั้งในเรื่องการดำเนินชีวิต ความอ่อนน้อม ความเคารพและความเป็นมงคล นอกจากนี้สมาชิกในชุมชนยังให้ความเคารพผู้นำชุมชน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และตัวแทนสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลในการพบปะพูดคุยกับปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยเฉพาะการดำเนินงานด้านพัฒนาเกษตรอินทรีย์

การจัดการการเรียนรู้

จากการสัมภาษณ์สมาชิกกลุ่มเกษตรอินทรีย์บ้านไร่มะขาม พบว่า การจัดการความรู้ของกลุ่มเริ่มตั้งแต่การเรียนรู้จากต้นน้ำจนถึงปลายน้ำในการทำเกษตรอินทรีย์ หมายความว่า กลุ่มเกษตรอินทรีย์บ้านไร่มะขามเรียนรู้ตั้งแต่การเริ่มต้นการปลูกข้าวไปจนถึงการแปรรูป ทำให้กลุ่มเกษตรอินทรีย์บ้านไร่มะขามเกิดความเชื่อมั่นในการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นให้กลุ่มเกษตรอินทรีย์บ้านไร่มะขามได้ทดลองแปรรูปข้าวเอง ปัจจุบันได้พัฒนาเป็นข้าวอินทรีย์บ้านไร่มะขาม นอกจากนี้กลุ่มเกษตรอินทรีย์บ้านไร่มะขามยังได้รับการสนับสนุนเครื่องมือตรวจวิเคราะห์ความบริสุทธิ์ของเมล็ดพันธุ์จากกรมการข้าว กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ทำให้ข้าวอินทรีย์บ้านไร่มะขามได้รับความเชื่อมั่นจากผู้บริโภค

สรุปได้ว่า กระบวนการการจัดการความรู้กลุ่มเกษตรอินทรีย์ในจังหวัดเพชรบุรี ประกอบด้วย การรวมกลุ่ม มีลักษณะเป็นการรวมกลุ่มทำนาแปลงใหญ่และจัดตั้งศูนย์ข้าวชุมชน การจัดการทรัพยากรของกลุ่ม มีการวางแผนและการจัดการน้ำ การจัดการความสัมพันธ์ของกลุ่มใช้ความสัมพันธ์แบบเครือญาติ การเคารพผู้อาวุโส ผู้นำชุมชน การสร้างความสัมพันธ์ผ่านประเพณีรับขวัญพระแม่โพสพ การจัดการความรู้ของกลุ่มเริ่มต้นการปลูกข้าวไปจนถึงการแปรรูปส่งผลให้กลุ่มเกษตรอินทรีย์บ้านไร่มะขามสามารถผลิตข้าวอินทรีย์บ้านไร่มะขามจำหน่ายให้กับผู้สนใจ ผลการศึกษาสรุปได้แสดงดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 สรุปกระบวนการการจัดการความรู้กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ในจังหวัดเพชรบุรี

กระบวนการจัดการความรู้กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ในจังหวัดเพชรบุรี	กิจกรรม
1. การรวมกลุ่ม	การรวมกลุ่มทำนาแปลงใหญ่และจัดตั้งศูนย์ข้าวชุมชน
2. การจัดการทรัพยากร	การวางแผนการผลิต การจัดการน้ำ
3. การจัดการความสัมพันธ์	ความสัมพันธ์แบบเครือญาติ การเคารพผู้นำชุมชน การสร้างความสัมพันธ์ผ่านประเพณีรับขวัญแม่โพสพ
4. การจัดการความรู้	การเรียนรู้การแปรรูป ความเชื่อมั่นในศักยภาพกลุ่ม

แนวทางการสนับสนุนการจัดการความรู้กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ในจังหวัดเพชรบุรี

แนวทางการสนับสนุนการจัดการความรู้กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ พบว่า การจัดการความรู้กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ในจังหวัดเพชรบุรี ประกอบด้วย การพัฒนาฐานข้อมูลการทำเกษตรอินทรีย์ การผลิต การตลาดผ่าน Social Media เพื่อขยายช่องทางการจำหน่าย นอกจากนี้ทางหน่วยงานภาครัฐได้สนับสนุน แนวทางการพัฒนา กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ให้เป็นผู้ประกอบการสินค้าเกษตรอินทรีย์รายใหม่ การส่งเสริมการวิจัยพัฒนาผลิตภัณฑ์แปรรูป เชิงนวัตกรรม การสนับสนุนกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์สร้างความโดดเด่นพื้นที่ การส่งเสริมให้กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์มีการนำระบบสารสนเทศมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาตลาดออนไลน์ การพัฒนาคุณภาพผลผลิตและผลิตภัณฑ์ การสนับสนุนแหล่งเงินทุนเพื่อพัฒนาสินค้าเกษตรอินทรีย์เพื่อสร้างความเชื่อมั่นให้กับผู้บริโภคและเกิดประโยชน์ต่อกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ในชุมชน

สรุปได้ว่า แนวทางการสนับสนุนการพัฒนาศักยภาพกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์โดยใช้ทุนทางสังคมในจังหวัดเพชรบุรี ได้แก่ ประกอบด้วย การพัฒนาฐานข้อมูลการทำเกษตรอินทรีย์ การผลิต การตลาด การสนับสนุนกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ให้เป็นผู้ประกอบการสินค้าเกษตรอินทรีย์รายใหม่ การสนับสนุนเงินทุนงบประมาณการวิจัยและนวัตกรรม การนำระบบสารสนเทศมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาคุณภาพผลผลิตและผลิตภัณฑ์เพื่อสร้างความเชื่อมั่นให้กับผู้บริโภคและเกิดประโยชน์ต่อกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ สามารถสรุปได้ดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 แนวทางการสนับสนุนการจัดการความรู้กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ในจังหวัดเพชรบุรี

แนวทางการสนับสนุนการจัดการความรู้	กิจกรรม
แนวทางการสนับสนุนการจัดการความรู้	การพัฒนาฐานข้อมูลการทำเกษตรอินทรีย์ การผลิต การตลาด ระบบสารสนเทศ การพัฒนาคุณภาพผลผลิตและผลิตภัณฑ์

อภิปรายผล

กระบวนการการจัดการความรู้กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ในจังหวัดเพชรบุรี

การรวมกลุ่ม

การรวมกลุ่มเป็นการสะท้อนภาพปัญหาการผลิตสินค้าเกษตรที่มีกระบวนการผลิตที่ต้องพึ่งพาสารเคมีและมีผลกระทบต่อปัญหาผลผลิตทางการเกษตร ทำให้กลุ่มเกษตรกรมีการทบทวนตัวเองที่อยากเปลี่ยนแปลงการผลิตจากเดิมที่พึ่งพาสารเคมีมาเป็นแบบเกษตรอินทรีย์ในลักษณะ “กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์” สะท้อนให้เห็นถึงกลุ่มเกษตรกรมีการปรับตัวเรียนรู้กับปัญหาที่เกิดขึ้นซ้ำๆ ซึ่งหากพิจารณาตามแนวคิดทุนทางสังคมที่ อานันท์ กาญจนพันธุ์ ได้อธิบายว่าทุนทางสังคม คือ วิธีคิดและระบบความรู้ในการจัดการวิถีของความเป็นชุมชน เช่น การจัดการทรัพยากร การจัดระบบความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกันในสังคมชุมชน ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติ หรือมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งเป็นเรื่องที่ต้องอาศัยวิธีคิดเชิงซ้อนและเกี่ยวข้องกับเรื่องระบบความรู้ ภูมิปัญญา อีกทั้งต้องอาศัยกฎเกณฑ์มากำกับการใช้ความรู้นั้น ซึ่งอาจเป็นรูปของจารีต กฎหมาย หรือกฎเกณฑ์ทางสังคม พร้อมกันนั้นก็ต้องมีองค์กรที่เข้ามาทำหน้าที่จัดการความรู้ในเรื่องนั้นๆ เช่น การใช้ทรัพยากรด้านต่างๆ การจัดการทุนทางสังคม เป็นต้น (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2555) และสอดคล้องกับ Calhoun Light and Keller ที่ได้กล่าวถึงทุนทางสังคมว่า การปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกันของคน การมีโครงสร้างที่ดีของความสัมพันธ์ การมีความเข้าใจในบรรทัดฐาน เป้าหมาย และระบบคุณค่าของการรวมกลุ่มและการเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน (Calhoun C, Light D and Keller S., 1994)

การจัดการทรัพยากร

กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์บ้านไร่มะขาม สะท้อนให้เห็นถึงปัญหาด้านทุนการผลิต สุขภาพอำนาจในการต่อรอง และขาดการวางแผนในกระบวนการผลิตสินค้าเกษตร ในขณะเดียวกันเมื่อกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์บ้านไร่มะขาม มีการรวมกลุ่มทำเกษตรอินทรีย์โดยใช้ทุนทางสังคมที่มีอยู่ โดยเฉพาะการทำนาที่เป็นอาชีพหลักและวิถีชีวิตของชุมชนในลักษณะของการรวมกลุ่มทำนาแปลงใหญ่ การจัดตั้งศูนย์ข้าวชุมชนเพื่อผลิตสินค้าเกษตรอินทรีย์ของกลุ่ม การจัดการทรัพยากรกลุ่มเห็นได้จากการบริหารจัดการน้ำร่วมกับกรมชลประทาน การตลาดจะมีการวางแผนล่วงหน้าเพื่อประกันความเสี่ยงที่เกิดขึ้นมีการประสานงานกับหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง มีการตลาดที่แน่นอน เช่น สหกรณ์การเกษตร ร้านค้าชุมชน สอดคล้องกับ Robert Putnam ที่ได้กล่าวถึงทุนทางสังคมว่า ลักษณะเด่นทางสังคม เช่น ความไว้วางใจ (Trust) บรรทัดฐาน (Norms) และเครือข่าย (Networks) ซึ่งสามารถปรับปรุงประสิทธิภาพของสังคม โดยการส่งเสริม เกื้อหนุน การร่วมมือในการดำเนินงานซึ่งกันและกัน อีกทั้งยังชี้ให้เห็นถึงกระบวนการเกิดของทุนทางสังคมนั้น เริ่มจากประชาชนในสังคมมีระบบคิดและค่านิยมที่ดีร่วมกัน ทุนทางสังคมในรูปเครือข่ายส่งผลให้เพิ่มศักยภาพในการทำงานและช่วยลดต้นทุนในการทำงานได้

มากกว่าการทำงานแบบปัจเจกชน เกิดจารีตประเพณีที่เกี่ยวกับการพึ่งพาอาศัยกัน หรือต่างตอบแทนทำให้องค์กรชุมชนแข็งแกร่งและมีพลังมากขึ้น เกิดความไว้วางใจระหว่างกันของคนในเครือข่ายทำให้การติดต่อและระบบข้อมูลข่าวสารมีความสะดวกรวดเร็วและมีการนำความสำเร็จร่วมกันในอดีตมาใช้ประโยชน์เพื่อสร้างความร่วมมือ (Robert Putnam, 1993)

การจัดการความสัมพันธ์

กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์บ้านไร่มะขาม มีการสร้างความสัมพันธ์แบบเครือญาติ ความเป็นชุมชนชนบท การให้ความเคารพผู้นำชุมชน ผู้อาวุโส ความไว้วางใจซึ่งกันและกันมีความเชื่อมั่นในตัวผู้นำชุมชน หรือผู้นำกลุ่ม โดยมีกิจกรรมเชื่อมความสัมพันธ์ของคนในชุมชนผ่านประเพณีรับขวัญแม่โพสพ ที่ทำความสัมพันธ์ของสมาชิกในกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์บ้านไร่มะขามมีความแนบแน่น สะท้อนให้เห็นถึงการพยายามพึ่งพาตนเองผ่านกระบวนการมีส่วนร่วม ในระยะแรกการรวมกลุ่มทำนาแปลงใหญ่ การจัดตั้งศูนย์ข้าวชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับไมตรี อินทรีย์ยะ ที่อธิบายว่า พุนทางสังคม คือชีวิตประจำวันของคน เช่น การสร้างภาพลักษณ์ที่ดี การสร้างมิตรภาพ และการติดต่อสัมพันธ์กันทางสังคม การสร้างพุนทางสังคมในชุมชนจะต้องมีการสะสมทุนก่อน คนในชุมชนต้องมีมิตรภาพที่ดีต่อกัน เป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม มีการติดต่อสัมพันธ์ฉันญาติมิตรกับเพื่อนบ้าน การสะสม ความสัมพันธ์ทางสังคมให้คนบรรลุถึงความต้องการทางสังคม และชุมชนจะได้รับประโยชน์จากความร่วมมือของสมาชิกทุกคน สมาชิก ก็ได้รับประโยชน์ซึ่งกันและกัน อันจะนำมาซึ่งมิตรภาพ ความช่วยเหลือเกื้อกูล และความเห็นอกเห็นใจกันในชุมชน เพื่อจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน ท้องถิ่นและสังคม (ไมตรี อินทรีย์ยะ, 2560) และสอดคล้องกับ อนุรักษ์ สิงห์ชัย ที่ได้กล่าวถึง การพยายามพึ่งพาตนเองเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันในกับกลุ่มและชุมชนของตนเองตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอย่างพอประมาณ มีเหตุมีผล การสร้างภูมิคุ้มกันภายใต้เงื่อนไขความรู้กับคุณธรรม (อนุรักษ์ สิงห์ชัย, 2564)

การจัดการความรู้

การเรียนรู้ของกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์บ้านไร่มะขาม สะท้อนให้เห็นถึงการมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกัน กิจกรรมร่วมมือกัน เกิดการเรียนรู้ รับรู้ และส่งผ่านข้อมูลข่าวสารระหว่างกัน ทำให้เกิดคุณค่าบางอย่างที่สามารถยึดโยงและยอมรับร่วมกัน ซึ่งคุณค่าดังกล่าวสามารถเชื่อมโยงกับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ได้แก่ ความสัมพันธ์ทางสังคม ความเชื่อถือไว้วางใจกัน เครือข่ายและกลุ่มหรือสถาบันเกษตรกรในการผลิตสินค้าเกษตรอินทรีย์ สอดคล้องกับ ประเวศ วะสี ที่ได้ อธิบายว่า พุนทางสังคม แสดงถึงความเป็นปึกแผ่นของสังคม การมีวัฒนธรรม การมีความซื่อสัตย์สุจริตมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวมและชุมชน (ประเวศ วะสี, 2550) และสอดคล้องกับ เสน่ห์ จามริก ที่ได้อธิบายว่า การจัดการเรียนรู้ของชุมชนเป็นแนวทางในการพึ่งพาตนเองควบคู่ไปกับการสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้บนพื้นฐานพุนทางสังคมในชุมชนของตนเอง (เสน่ห์ จามริก, 2550) ตลอดจนสอดคล้องกรมการพัฒนาชุมชน ที่ได้อธิบายว่า การจัดการเรียนรู้ของชุมชน

ต้องเป็นกระบวนการและมีการกระทำที่ต่อเนื่องทั้งในด้านการคิด การดำเนินงานและการตัดสินใจ (กรมการพัฒนาชุมชน, 2548)

แนวทางการสนับสนุนการจัดการความรู้กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ในจังหวัดเพชรบุรี

แนวทางการสนับสนุนการจัดการความรู้กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ในจังหวัดเพชรบุรี ผู้วิจัยต้องการสะท้อนให้เห็นว่ารูปแบบความสัมพันธ์ที่เป็นเครือข่าย ความไว้วางใจ และบรรทัดฐานทางสังคม ซึ่งประกอบขึ้นจากพื้นฐานทางวัฒนธรรมและความเชื่อของชุมชนที่เชื่อมโยงบุคคลในชุมชนและนำไปสู่การดำเนินกิจกรรมต่างๆ ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรที่เป็นทุนทางสังคมของชุมชน กรอบแนวคิดนี้สามารถนำมาเป็นแนวทางการวิเคราะห์ในการศึกษาการพัฒนาศักยภาพกลุ่มในการทำเกษตรอินทรีย์ในจังหวัดเพชรบุรีได้ เนื่องจากในสถานะที่ทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์และมีการเปลี่ยนแปลงไปนั้น กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์มีประสบการณ์การเรียนรู้การจัดการใช้ทรัพยากรดังกล่าวผ่านเครือข่ายความสัมพันธ์ของคนในชุมชนอื่นผ่านสื่อสารสนเทศต่างๆ หรือการศึกษาดูงาน สอดคล้องกับ นฤมล นิราทร ที่ได้อธิบายว่าการยึดโยงให้เกิดทุนทางสังคมในบริบทสังคมไทย อันประกอบด้วย คุณค่า ความเชื่อ ที่ทำให้คนในชุมชนมีความรัก ความห่วงใย เอื้ออาทรต่อกัน สิ่งเหล่านี้ก่อให้เกิดความเป็นปึกแผ่นขึ้น การมีจิตสำนึกต่อชุมชน ทรัพยากรบุคคล ได้แก่ การนำบุคคลที่เป็นผู้นำทางปัญญา ปราชญ์ชาวบ้าน พระสงฆ์ หรือผู้ที่มีความรู้ในศาสตร์แขนงต่างๆ มาให้ความรู้และถ่ายทอดแก่คนในชุมชน ทรัพยากรธรรมชาติหรือทรัพยากรในท้องถิ่นพร้อมกับมีกระบวนการจัดการทรัพยากรชุมชนอย่างเหมาะสม (นฤมล นิราทร, 2559)

อย่างไรก็ตามแนวทางการสนับสนุนต้องคำนึงถึงการปฏิบัติและผลลัพธ์ที่ให้กลุ่มได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน สอดคล้องกับ วรวิทย์ โรมรัตนพันธ์ ที่ได้อธิบายว่า กระบวนการทุนทางสังคม ประกอบด้วย ระบบคิดความเชื่อความศรัทธา ความไว้วางใจสามัคคีกัน การปฏิบัติงานที่มีความเชื่อมโยงกับระบบคิด และผลลัพธ์ที่เป็นผลที่เกิดจากการที่สมาชิกคิดและปฏิบัติ ซึ่งอาจอยู่ในรูปของทรัพยากรหรือเป็นทุนที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม (วรวิทย์ โรมรัตนพันธ์, 2555)

นอกจากนี้ผู้วิจัยต้องการสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาและความต้องการของกลุ่ม ที่อาจมีข้อจำกัดและองค์ความรู้ต่างๆ ในด้านการสนับสนุนการการทำเกษตรอินทรีย์ ดังนั้นต้องได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก เช่น องค์กรพัฒนาเอกชน หน่วยงานราชการ สอดคล้องกับสำนักงานเศรษฐกิจเพื่อการเกษตร ที่ได้อธิบายว่า การสนับสนุนการพัฒนาศักยภาพชุมชนต้องสอดคล้องกับความต้องการของชุมชนบนฐานทุนทางสังคมในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนเป็นทุนที่จะผลักดันการดำเนินการให้ชุมชน การดำเนินการสร้างความเปลี่ยนแปลงให้แก่ชุมชน เป็นการบริหารจัดการของชุมชนสร้างให้ประชาชนสำนึกและเกิดความรับผิดชอบต่อชุมชน ถ้าชุมชนใดมีทุนทางสังคมที่สมบูรณ์มั่นคงเพียงพอเท่ากับเป็นภูมิคุ้มกันให้ชุมชนนั้น

สามารถอยู่ได้เมื่อประสบภาวะวิกฤต ทั้งนี้ทุนทางสังคมที่สร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน (สำนักงานเศรษฐกิจเพื่อการเกษตร, 2561)

สรุป/ข้อเสนอแนะ

การจัดการความรู้กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ในจังหวัดเพชรบุรี มีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษากระบวนการจัดการความรู้กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ในจังหวัดเพชรบุรี ได้แก่ การรวมกลุ่มทำนาแปลงใหญ่ การจัดตั้งศูนย์ข้าวชุมชน การจัดการทรัพยากร เช่น การวางแผน การจัดการน้ำ การจัดการความสัมพันธ์แบบเครือญาติและผ่านประเพณีรับขวัญแม่โพสพ การจัดการความรู้ เช่น การเรียนรู้การแปรรูปสินค้าเกษตรอินทรีย์ ความเชื่อมั่นในศักยภาพกลุ่ม แนวทางการจัดการความรู้กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ในจังหวัดเพชรบุรี ได้แก่ การพัฒนาฐานข้อมูลการทำเกษตรอินทรีย์ การผลิต การตลาด การสนับสนุนเป็นผู้ประกอบการสินค้าเกษตรอินทรีย์รายใหม่ การส่งเสริม การวิจัยและนวัตกรรม การนำระบบสารสนเทศมาประยุกต์ใช้ การพัฒนาคุณภาพผลผลิตและผลิตภัณฑ์เพื่อสร้างความเชื่อมั่นให้กับผู้บริโภคและเกิดประโยชน์ต่อกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์

กิตติกรรมประกาศ

บทความวิจัยนี้ได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณการเผยแพร่บทความวิจัยจากสถาบันวิจัยและส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี

เอกสารอ้างอิง

- กรมการพัฒนาชุมชน. (2548). การพัฒนาชุมชนในอนาคต. กรุงเทพมหานคร: กองส่งเสริมการเผยแพร่.
- กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. (2562). นโยบายกระทรวงเกษตรและสหกรณ์. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.
- ชาย โพธิ์สิตา. (2554). ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้ง.
- นฤมล นิราทร. (2559). การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและปัญหาสังคม. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์หนังสือธรรมศาสตร์.
- ประเวศ วะสี. (2550). เศรษฐกิจและประชาสังคม. กรุงเทพมหานคร: หมอชาวบ้าน.
- ไมตรี อินทรีย์. (2560). ทุนทางสังคม. กรุงเทพมหานคร: สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน.
- วรุณ โรมรัตน์พันธ์. (2555). ทุนทางสังคมกับแนวคิดตะวันออก. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์หนังสือธรรมศาสตร์.

- สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดเพชรบุรี. (2562). แผนพัฒนาการเกษตรรายสินค้าเกษตรอินทรีย์จังหวัดเพชรบุรี. เพชรบุรี: สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดเพชรบุรี.
- สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2561). สรุปสาระสำคัญแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- สำนักงานเศรษฐกิจเพื่อการเกษตร. (2561). คู่มือปฏิบัติงานการขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศตามโครงการไทยนิยมยั่งยืนของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเศรษฐกิจเพื่อการเกษตร.
- สำนักนายกรัฐมนตรี. (2561). ยุทธศาสตร์ชาติ 2461 -2580. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- เสน่ห์ จามริก. (2550). เศรษฐกิจพอเพียงในกระแสโลกาภิวัตน์. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ.
- อนุรักษ์ สิงห์ชัย. (2563). เอกสารประกอบการสอนวิชาชุมชนศึกษา. เพชรบุรี: มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี.
- อนุรักษ์ สิงห์ชัย. (2564). การเสริมสร้างความมั่นคงทางอาหารในชุมชนตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในจังหวัดเพชรบุรี. เพชรบุรี: มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2555). จินตนาการทางมานุษยวิทยาแล้วย้อนมองสังคมไทย. เชียงใหม่: ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- Calhoun C, Light D and Keller S. (1994). Sociology. USA: McGraw-Hill.
- Robert Putnam. (1993). Making democracy work: Civic tradition in modern Italy. NJ: Princeton University Press.